

TANULMÁNYOK

A *-FI* VÉGŰ MAGYAR CSALÁDNEVEK TÍPUSAI ÉS TÖRTÉNETE

1. A *-fi* végű magyar családnevek állománya

1.1. A magyar tulajdonnévtípusok morfológiájában a helynévképzők vagy az ún. becéző képzők (származékneveket létrehozó személynévképzők) állománya meglehetősen bőségesnek mondható. Mellettük a családnevek (illetve: a családnévelőzményt jellemző névképzés) jóval szerényebb eszköztudatúak tudhatnak magukénak.

A magyar családnevek helynévi alapú csoportjában jellemző *-i* végződés névtörténetileg melléknévképző (*Buda* hn. + *-i* mnképző > *budai* mn. > *Budai* egyéni megkül. n. > *Budai* csn.), újabb keletű családneveinkben viszont családnévképzőként is értelmezhető (pl. *Kárpát* hn. > *Kárpáti* csn., *Várna* hn. > *Várnai* csn.; vö. még *Bauer* csn. > *Paraszi* csn., *Tasnád* csn. > *Tasnády* csn. stb.). Hasonló a helyzet a *-si* képzővel történeti és újabb családneveinkben (*Gallasi*, *Tótfalusi*; *Bérczesi*, *Ernyősi*, *Szalmási*), a még ritkább *-beli*-vel pedig csak történeti névanyagunkban (vö. BÍRÓ 1999, FARKAS 2009: 38–40).

Olyan képzőként, amely nem csupán a családnév alapjául felhasznált nyelvi elem megformálásában, hanem közvetlenül a név megalkotásában játszik szerepet, egyértelműen csak a patronimikumképzőt (*-i*, ill. *-a*, *-e*), mellette pedig az ugyancsak apa-fiú (ill. felmenői, rokon) összetartozásra utaló, a kései ómagyar korra képző szerepűvé váló egykori *-fi* összetételi elemet vehetjük számba. Utóbbi lehetséges előzményeként tekinthetünk a már jóval ritkább *-fia* utótagra, a végbement változás párhuzamaként pedig a magyar *-né* asszonynévképző történetére (a TNyt.-ben erről l. ZELLIGER 1991: 538–9, SZEGFŰ 1992: 276–7; a szócsalád történetéhez l. még történeti és etimológiai szótárainkat). A *-fi* elemet a szakirodalom képzőként, utótagként és képzőszerű utótagként egyaránt tárgyalja. Egyértelmű, illetve egységes megnevezése valóban megoldhatatlan problémát jelent, különösen, ha történetét a teljes magyar névtörténeten átívelően szeretnénk áttekinteni. E tanulmányban én inkább képzőként említem, bár a családnevek kialakulásának kezdetén utótagként lehet értelmezhető. (A megnevezés problémájához l. VÖRÖS 2010: 135. Ő a névtípus történeti gyökereire való tekintettel egységesen az *utótag* mellett döntött, míg én a későbbiek, s főleg a névváltoztatások hangsúlyosabb tárgyalása és a mai névanyagból való visszatekintés miatt a *képző*-ként való említés mellett.)

A *-fi* családnévformáns a patronimikumképzőkkel ellentétben etimológiailag ma is átlátszó, de a természetes névadásban ugyanúgy nem produktív. A családnévelőzmények keletkezésével rokonítható ragadványnévadásban nem játszik szerepet: az apára utaló mai, közösségi eredetű ragadványnevek közt legfeljebb *Lajos fia* típusúakat találunk, **Lajosfi*-kat nem (többek közt Zala megyében, a vizsgált családnévtípus legjellemzőbb

területén is: ÖRDÖG 1973: 162). Az otcsesztvo magyar nyelvű visszaadására törekvő mai kárpátaljai névhasználat sem a *-fi*-t, hanem – „tévesen” – az *-é* birtokjelet alkalmazza (pl. *Popovics László Lászlóé*; CSERNICSKÓ 1997). Példákat csupán a mesterséges névadásból idézhetünk a *-fi* újabb kori alkalmazására. Így például Nagy Géza a *Monarchia* lapjaiba írott néhány cikkét az apja keresztnéve után választott *Istvánfi* Géza álnéven publikálta (GULYÁS 1978²: 12); egy internetes azonosítóként napjainkban használt *liliomfy* keletkezéséről pedig így vall viselője: „az egyik kedvenc virágom a liliom. Ehhez kapcsoltam hozzá a *-fy* képzőt” (NÉMETH 2003: 202; utóbbi esetben azonban már az irodalomból, illetve filmről ismert *Liliomfi* név mintájával is kell számolnunk).

1.2. A *-fi* névelem **kapcsolódási szabályaira** vonatkozólag egyrészt azt találjuk a szakirodalomban, hogy „A magyarban a *-fi* (~ *-fy*, *-ffy*) utótag közszói eredetű tövekhez nem járulhat [...] nincs **Szabófi*, **Vargafi*, **Németfi*” (a szlovák családnévvel szembeállítva, ritka ellenpéldákként hivatkozva az *Apafi*, *Bánfi* nevekre; VÖRÖS 2006: 52, 1. még VÖRÖS 2004: 292–3). Másrészt, azt is olvashatjuk, hogy „A [magyar] vezetéknevekben szereplő apa neve teljes formában jelenhet meg [...], rövidített vagy kicsinyítő név formában [...]. De lehet, hogy a nevét viselő ember: *Jávorfí*, *Pásztorfí*, *Nagyfí*, *Molnárfí*, *Lengyelfí*, *Erdőfí*, *Szabadffí* stb.” (DOBROWOLSKA 2002: 17).

A magyar családnévrendszert az idézett két szerző egy-egy másik (szláv) nyelvvel összevetve jellemzi – és míg egymással merőben ellentétes dolgot mondanak, mindkettjüknek igazat adhatunk. Ehhez csupán a szerzők – kimondatlan vagy nem hangsúlyozott – értelmezési tartományát kell azonosítanunk, illetve pontosítanunk. VÖRÖS FERENC a történeti magyar családnév állományáról ad számot, ANNA DOBROWOLSKA (lengyel anyanyelvű szakdolgozóként) pedig a jelenkori magyar családnévanyagot mutatja be. Előbbi megközelítés csupán a **természetes** keletkezésmódú magyar családnéveket foglalja magába, utóbbi viszont a **mesterséges** – elsősorban a hivatalos családnév-változtatásokkal keletkezett – **névanyagot** is. Jellemző ugyanakkor, hogy DOBROWOLSKA a családnévanyagunk ezt a részét a történeti, illetve természetes névminták alapján láthatólag félre is értelmezi, ti. az apára utaló neveként említi példáit.

A szóban forgó, közszó + *-fi* szerkezetű családnév a történeti névadásból többnyire valóban hiányoznak. A névmagyarosítók körében viszont lehetséges, sőt egykor divatos típust jelentettek, melyben ilyen és egyéb típusú – a névrendszertani mintákat nagyfokú szabadsággal követő – újításokat is számon tarthatunk. Ezeket a magyar családnévanyag természetes és mesterséges részlege közt fennálló, végső soron a névkeletkezés körülményeiből levezethető, meghatározó eltérések (vö. FARKAS 2003) közé sorolhatjuk.

1.3. Térjünk ki röviden a ***-fia* utótagú** családnév kérdéskörére is. Már történeti névanyagunkból ritkábban adathatók (vö. CsnSz., együtt: CsnVégSz. 23), és sokuk (köztük a *Bokfya Benedukfolua* típusú, 14. századi helynévi megjelölésekben szereplő adatok sora) legfeljebb alkalmi megnevezés, s nem öröklődő családnév lehetett (FEHÉRTÓI 1998). Megjegyezhető, hogy egy számottevőbb részük *-fi*-vel alkotott változatára nincsenek adataink (BÍRÓ 2010: 200), ami ez utóbbi tényezővel lehet magyarázható. A mai magyarországi családnévanyagban még inkább ritkaságszámba mennek, mint *-fi* végű társaik: mindösszesen kétszáznál kevesebb (193) névviselőjüket találjuk meg benne (áttekintő bemutatásukat l. VÖRÖS 2010: 138–41.) Ritkaságuk alapján érthető, hogy később, a családnév-változtatások korszakában már nem tudtak névadási mintát teremteni. Újabb kori

felvételükre csak kivételesen kerülhetett sor, feltehető neologizmusként csupán a *Pusztafia* családnevet idézhetjük itt mai családnévállományunkból.

Az itt számba vett tényezők miatt a *-fi* végződésű családnevekkel való együttes tárgyalásuk, bár indokolható (vö. FEHÉRTÓI 1998, VÖRÖS 2010: 136–41 is), különösebb eredményt most nem ígérne számunkra. A továbbiakban ezekkel így nem foglalkozunk.

1.4. A tárgyalt névtípus adatait további vizsgálataink számára el kell különítenünk a csak **látszólag ide tartozó**: *-fi* végződésű, de más eredetű, szerkezetű családnevektől.

A családnévben szerepelhet olyan *-fi* végződés, amely a név alapját képező közszó utótagjaként kerül a névbe: *Pásztorfi* (vsz. 'pásztorfíú'; CsnSz.), és esetleg az *Úrfi* (apánévből magyarázva l. CsnSz.). Jellemzőbb a véletlen egybeesés, így a *Zsófi*, *Waf(fi)* (mai családnévanyagunkból), vagy az *-ff* végű helynevek *-i* képzős származékai esetén: *Cinnendorfi*, *Cséfi*, *Roffi* (HAJDÚ 1994. adattárából, ill. a CsnSz. anyagából). A helyzet bonyolultabb lehet, ha a névvégi *-fi* előtt önállóan létező, illetve felismerhető névelem áll – mint elsősorban a *-fV* utótagú magyar helynevek *-i* képzős származékainak esetében.

A *Sárfi* családnevet például HAJDÚ a személynév + *-fi* típusú családnevekkel együtt veszi számba, bár egyénnévi összetevőjére nem talált adatot (HAJDÚ 2003: 812); ez a *Sárfő* helynév származékaként lehet elemezhető (CsnSz. *Sárfi*, *Sárfői* a.; igaz, HAJDÚ 16. sz.-i szegedi adata földrajzilag távol esik a névadó településektől, l. HAJDÚ 1994. adattárában). Egy 15. századi északkelet-magyarországi *Jófi* (vö. N. FODOR 2008: 108) szintén a személynév + *fi* szerkezetű családnév gyanújába keveredhetne; a földrajzi távolság okán a Hunyad megyei *Jóffő* település nevéből (vö. FNESz.⁴ *Dobra*² a.) kevésbé magyarázható, de a Bihar megyei, bizonytalan eredetű *Jofa* helynévből már probléma nélkül.

Külön problémát vet fel a *-falva* > *-fa* utótagú helységnevek esetleges családnévi származékainak kérdése. Ezekkel történeti családnévszótárában (CsnSz.) KÁZMÉR MIKLÓS – aki e helységnévtípus legjobb ismerője, monografikus feldolgozója (KÁZMÉR 1970) is volt – nem számol, HAJDÚ azonban felveti a lehetőséget (CsnE., bár csak a *Bánfi* esetében). A *-falva* > *-fa* változás adataink szerint a nyelvterület nyugati részén és a 17–18. századra bontakozott ki igazán (KÁZMÉR 1970: 64–80), akkora tehát, amikor a magyar családnévrendszer kialakultnak és jobbára megszilárdultnak volt tekinthető. A folyamat azonban évszázadokkal korábban kezdődhetett és a mindennapi nyelvhasználatban erőteljesebb lehetett, mint ahogyan azt az írásbeliség tükrözi számunkra (TÓTH 2008: 206–9). E helységnévtípus legjellemzőbb előtagja pedig személynév, amikor a helynévnek egy feltett hangkivetéssel keletkező *-i* képzős származéka a *-fi* képzős családnevek típusával esne egybe. Azaz a névviselő családok egy csekély részénél megengedhetnénk ezt az etimológiát is. Ugyanakkor bizonyító adatot kellene találnunk arra, hogy e helységnevek esetében véghangzóhiányos származékok is keletkeztek – ilyen család-, nyelvjárás- és névtörténeti adatok azonban nem állnak rendelkezésünkre; az ismert formák ehelyett *-fai* típusúak. Az *-a*, *-e* végű helységnevek esetében pedig bár nem csak a felismerhető birtokos személyjel kiesésére vannak példák, a szóvégi magánhangzó kiejtését itt többféle – helyhiány miatt ezúttal nem részletezendő – tényező is gátolhatta. (A kérdéskörhöz l. HORGER 1928, DEME 1958, ill. BÍRÓ 1999.)

Végezetül pedig, természetesen, lehetnek megfejtésre váró *-fi* végű családnevek is. Ilyenek például HAJDÚ történeti (és a CsnSz.-ben sem szereplő) családnévi adatai közt a mai magyarországi névanyagból hiányzó *Roszfi* (18. sz., van *Rosz* csn. is); a ma félezernél több adatot számláló *Réfi* (17. sz., a név eleje rövidülhetett egyénnévből, de önmagában

nem adatható); vagy a mai névanyagban csupán mutatóban előforduló *Térfi* családnév (eleje keresztnév rövidüléseként szintén elképzelhető, de nem adatható). (Az adatokat I. HAJDÚ 2003: 812, ill. HAJDÚ 1994. adattárában.)

1.5. A *-fi* névelemet tartalmazó családneveket VÖRÖS FERENC összegzése szerint 33 ezer fő viseli **napjainkban Magyarországon** (2009. jan. 1-jén, az írásváltozatokat és a kettős családneveket is számítva; VÖRÖS FERENC adatai egyrészt 32 844, másrészt 32 957 főt jeleznek, a területi megoszlás és az írásváltozatok esetében eltérő módon: VÖRÖS 2010: 136, 137). Ez a teljes népességnek, illetve családnévanyagának (az idegen eredetű neveket is számításba véve) 0,32%-át jelenti. Az írásváltozatok szempontjából a legmegszokottabb a mai helyesírás szerinti *-fi* (25 997 fő). Ezt nagyobb lemaradással követik az – erre a névtípusra közzismerten jellemző – kétszeresen régies *-ffy* (4192 fő), illetve a *-fy* (2382 fő), valamint – a csupán erre a névtípusra jellemzően régies – *-ffi* (386 fő) változatok. A VÖRÖS FERENC kigyűjtése szerinti nyolc és félszáz (852) különböző konkrét névforma (kettős családnév, írásváltozat) a mai magyarországi családnévfeleségek teljes állományának (vö. a népesség-nyilvántartási adatbázissal) 0,49%-át képezi. A névtípus átlagos megterheltsége mindezek alapján tehát határozottan alatta marad a teljes magyarországi névállomány átlagának, képviselői összességében a ritkább magyarországi családnevek közé sorolandók. A kérdéskör elemzésére a későbbiekben térünk vissza.

2. A névtípus vizsgálata

2.1. Az eddig elmondottak alapján megállapítható, hogy a szóban forgó névanyag a teljes magyarországi családnévállománynak csekély méretű, de meglehetősen változatos részét képezi, mely szerkezeti típusa révén is eleve érdemes a magyar **névkutatás figyelmére**. A magyar családnévrendszert és annak történetét tárgyaló régebbi és újabb összefoglalások természetesen számon tartják ezt a névtípust, melyről azonban joggal állapítja meg FEHÉRTÓI, hogy „kialakulását, gyakoriságát a magyar névtan művelői még nem tárták fel részleteiben” (FEHÉRTÓI 1998: 459). FEHÉRTÓI maga kisebb tanulmányt szentelt e névtípus történetének (1998). Névrendszertani helyét újító családnév-tipológiai munkájában N. FODOR JÁNOS is kijelölte (a morfológiai szerkesztéssel alakult nevek közt: N. FODOR 2008: 117; szintagmatikus szerkesztéssel keletkezettként értelmezve I. viszont BÍRÓ 2010: 200). Jelenkori állományukról VÖRÖS FERENC adott áttekintő képet családnév-földrajzi kutatásainak részeként (VÖRÖS 2010: 136–40).

Az itt hivatkozott tanulmányok egy-egy mondatban utalnak arra, hogy e névtípus a 19–20. században folyamán újabb elemekkel gyarapodott. BENKŐ LORÁND a **családnév-változtatások** anyagának névtörténeti szempontú áttekintése során egyenesen úgy vélte, hogy „a mai efféle családnevek 80–90%-ban már magyarosítások” (BENKŐ 1948–49/2003: 375). Kijelentése az idetartozó családnevek megterheltségét tekintve különösen, de a névféleségek arányait tekintve is túlzottnak minősíthető. (Elismerve persze, hogy nem tudjuk, a történeti és a mai családnévanyagban egyaránt kimutatható nevek közt milyen mértékben áll fenn tényleges folytonosság, és mennyi csupán a későbbi névalkotások révén létrejött egyezés.) Arra azonban mindenképpen felhívja ez az idézet is a figyelmet, hogy e névtípus történetében és mai állományának vizsgálatában nagyobb és érdemi figyelmet kell fordítanunk a családnév-változtatások kérdésére. Ennek révén újabb módszerekkel, forrásokkal és tanulságokkal is számolnunk kell, s a szakirodalom ebből a

szempontból nem kevésbé hiányos, mint a névtípus korábbi történetének feltárásában. Erre a kérdéskörre a továbbiakban alaposabb figyelmet fordítunk majd.

2.2. A *-fi* névelemet tartalmazó családnevek körét a továbbiakban két fő tartományokra szétválasztva, **forrásként** reprezentatív értékű állományaik vizsgálatára támaszkodva tárgyalom. A történeti magyar családnévanyag vonatkozásában KÁZMÉR MIKLÓS családnévszótárát vettem alapul (CsnSz.; 10 466 önálló és 3635 utaló címszó, a *-fi* végződésű neveket ebből együttesen l. CsnVégSz. 75–7), mellette HAJDÚ MIHÁLY családnév-történeti adattárát használtam (HAJDÚ 1994; 39 010 családnévi adat, 6273-féle családnév). A névváltoztatások vonatkozásában dualizmus kori adatbázisokra: a „Századunk névváltoztatásai”-ra (SZENTIVÁNYI 1895; nagyságrendileg 15 ezer névváltoztatási eset adatai) és KARÁDY VIKTOR elektronikus névadatbázisára (32 704 eset névanyaga) támaszkodtam. A mai magyarországi családnévanyagot a hivatalos népesség-nyilvántartás alapján vizsgáltam: egyrészt a 2007. jan. 1-jei állapot névgyakorisági adatokat tartalmazó adatbázisát és HAJDÚ MIHÁLY erre támaszkodó családnévszótárát (vö. CsnE. 8), másrészt a 2009. jan. 1-jei adatállomány (vö. VÖRÖS 2010: 17–9) egyes családnevekre vonatkozó, lokalizáltan összesített adatsorait használhattam. Információikat szükség és lehetőség szerint igyekeztem kiegészíteni más forrásokból és a szakirodalomból. (A felhasznált források, illetve adatsorok rendelkezésemre bocsátását ezúton is köszönöm.)

3. A történeti magyar családnévanyagban

3.1. A *-fi* képzős magyar családnevek történeti típusai között legegységesebben az **egyénnévi alapú** nevek csoportját helyezhetjük el. Az egyénnevek legnagyobb részt további nyelvi kifejezőeszköz nélkül, de patronimikumképzővel és a *-fi* elemmel is alkotnak családnévet a magyarban. Ezek a formák az egy személyre vonatkozó történeti adatokban néha váltakozóan is előfordulhattak, pl. *Bereczkffy ~ Bereczky, Thorda ~ Thordafy*; az egyes adatok olykor inkább csak eseti megnevezések voltak, és nem rögzültek családnévként (FEHÉRTÓI 1998: 462–3). Amikor ezek a családnevek létrejöttek, a magyar egyénnévadásban már az egyházi eredetű nevek domináltak. Így e családnevekben is nagyobb részt egyházi eredetű neveket találunk, többnyire alapváltozatukban (pl. *Ábrámfi, Bertalanfi, Gálfí, Ivánfi, Gellyénfi, Péterfi, Szaniszlófi*), máskor pedig valamely származékukban (pl. *Bencefi, Palkófi, Pósa fi; Petefi, Petfi, Petőfi, Petrefi* stb.). Mellettük nem is csekély számban a régi világi névadás nevei is jelen vannak (pl. *Abafi, Bekefi, Csabafi, Gyula fi, Szovárdfi; Dorogfi, Hencelfi, Jelenfi, Marhátfi*). A családnévadásban szerephez egyébként is ritkán jutó női neveket nem találjuk meg közöttük. (A *Borka, Janka* itt, illetve ekkor férfinevek származékai. A *Darfi* névről ugyan KNIEZSA [1934/]1965/2003: 288. felveti a *Dorottya*-ból való származás lehetőségét, a CsnSz. viszont – bár hasonlóan bizonytalanul – a *Dárius* névvel kapcsolja össze.)

Sajátos problémát vet fel azoknak a neveknek a csoportja, melyekben a *-fi* egy **községi eredetű elem után** bukkan fel: *Apafi, Bánfi, Vajdafi* stb. Ezekkel kapcsolatban már a Századok 1872. évi hasábjain, a Magyar Onomasticon, illetve a magyar családnévtörténet kérdései kapcsán eszmét cserélők sem gondolkodtak egyformán. Míg az ide kapcsolódó első közleményben CSÉPLŐ PÉTER már megkülönböztette a méltóságnévből és a keresztnévből származó, „»fi« szócskára végződő” vezetékeveket (CS[ÉPLŐ] 1872: 272), addig a harmadik közlemény szerzője, NAGY GYULA „a személynevek mellett szokásos

elnevezési módok” (azaz egyéni megkülönböztető elemek, a családnevek típusbeli előzményei) közt ugyanezeket mint az atyai, *filius*-os nevek képviselőit minden megkülönböztetés nélkül személynévekből képzettként vette számba (NAGY 1872: 489).

A kérdés megítélése ma sem egyértelmű a szakirodalomban. HAJDÚ véleménye szerint „ezeknek elvileg [!] mindegyike csak keresztnévi előtagú lehet, hiszen jelentésük föltételezi előtagjukban az apa[,] illetve valamely ősnak a keresztnévét” (ill. egyénnevét; HAJDÚ 2003: 811); a neveket ő ennek megfelelően magyarázza. BENKŐ az „apa világi eredetű nevé”-ről, „egy-két köznévhöz hozzájáruló *-fi*”-ről, illetve „közszói eredetű családnevek”-ről egyaránt írt ezekkel kapcsolatban (BENKŐ 1948–49/2003: 376–8, 1949/2003: 409). Történeti nyelvtanunk mindkét lehetőséget számba veszi (SZEGFŰ 1992: 276). KÁZMÉR az egyénnévi és a köznévi származtatást ugyancsak elképzelhetőnek tartja, családnév-szótárában azonban az egyes nevek kapcsán hol egyik, hol másik lehetőség mellett foglal állást: az *Apa**fi*, *Bán**fi*, *Úr**fi* családneveket régi világi személynévből, a *Kapitány**fi* és *Vajda**fi* neveket pedig szintén apanévi motivációval, de közszóból magyarázza (CsnSz.). Az erdélyi *Apa**fi* család mindenesetre valóban egy *Apa* nevű ősrre vezethette vissza eredetét (ENGEL 2003, az adatot SLÍZ MARIANNAK köszönöm).

A *-fi* előtt szereplő névelemek többségét egyénnévként is adathozhatjuk a régiségből (a CsnSz. utóbbi példáit is; vö. ÁSzt., TESz.). Ugyanakkor olyan hasonló – de még nem szükségszerűen rögzült, azaz családnévi – adatunk is akad, ahol ez nem áll fenn (1367: *Byroufia*, 1370: *Birofya*; l. FEHÉRTÓI 1998: 463; ill. 1504: Magnifici domini Johannis *Nadrespanffy*; az OklSz.-ből idézi SZEGFŰ 1992: 276 is; a *Nádorfi* ma ritka, de létező családnév, bár keletkezhetett névváltoztatással is). Jellemző csoportot képeznek itt a méltóságnevek (vö. VÖRÖS 2004: 408 is), esetükben mindkét típusú származtatást elképzelhetőnek tarthatjuk. A méltóságot, tisztséget viselő személy nem csupán névkiegészítő, de névhelyettesítő méltóságnévi megnevezésének egyébként (ma is) lehetséges volta mellett érdemes figyelembe vennünk a névtörténeti értékű források tanulságait is.

Megállapítható márpedig, hogy az egykori oklevelezési, illetve névadási gyakorlat szerint az egyes személyek körülíró megnevezésében „az is előfordult, hogy a rokon neve helyett az általa viselt méltóságnév állt, különösen, ha a családban más nem került hasonlóan magas pozícióba: a későbbi alsólendvai Bánffy család névadó őse például a Hahót nembeli VII. Miklós bán (KARÁCSONYI 1900/2004²: 568–9), a losonci Bánffy családé pedig a Tomaj nembeli VII. Dénes bán volt (KARÁCSONYI 1900/2004²: 1016–7). A *filius*-os típus vagy *apanév* terminus tehát némileg leegyszerűsítő: a rokonságnevek közül a leggyakrabban megjelenő elem kiemelésével fogja össze ezt a heterogén kategóriát” (SLÍZ 2008b: 188, vö. 2008a: 472 is). Az ilyen típusú megnevezések az egyéni megkülönböztetésre mindenképp jó lehetőséget adtak, a *Bánfi* és a *Vajda**fi* nevek vonatkozásában egyaránt. Így például egy középkori lengyel krónikában közvetve (egy nő apjaként) említett *Woydefiemrich* (feltehetőleg Lackfi András erdélyi vajda fia) esetében is. Am „[h]ogy Dlugoss »Vajda*fi*«-ja nem családi név, hanem csak Emrich atyjának hivatali megjelölése, több mint valószínű. Akkori időben divatban volt, hogy a bánok és a vajdák fiai magukat »filius bani« vagy »vojvoda« neveztek, a nélkül, hogy e jelző mindig és mindenütt állandó családnévvé alakult volna át.” (Az esetet l. WERTNER 1906.)

Mindezek a kialakuló családnévrendszer vonatkozásában, esetünkben a *-fi* névelemmel alkotott nevek értelmezésében is figyelembe veendő szempontot jelentenek. Figyelemreméltónak tűnik egyébként a *-falva* utótagú helységnevek előtagjaival fennálló párhuzam is: bár legjellemzőbben ezek előtagja is személynév, a köznevek köréből

tisztség- és méltóságnév is könnyen lehet (míg az egyéb típusokat a családnevek esetében szemantikájuk miatt inkább kizárhatjuk; vö. KÁZMÉR 1970: 104–17).

Ezek mellett más, így például a névmagyarosításokban létező népnév + *-fi* szerkezet történeti adataink szerint nem jött szóba e családnevek hajdani keletkezésekor. A TESz. 1634: *arnódfi* adata ('albán', TESz. *arnót* a.) sem ennek a lehetőségét veti fel: valójában a népnév + *fi* 'vmely nemzetbeli férfi' jelzős szó szerkezetnek (a forráskiadás szerint kivételesen egybeírt) példája (vö. pl. 1625: nemis *szekely fi*, hanem laksagj fi volt; 1653: *török fiu*, avagy *arnót fiu* vala; SzT. *fi* és *fiú* a.).

3.2. A névtípus **képviselési arányait** a történeti magyar családnévanyagban is igyekezhetünk meghatározni. A „Régi magyar családnevek szótára”-ban (CsnSz.) szereplő 10 466 önálló címszó közt legfeljebb 137 ide vonható, apa megnevezése + *-fi* szerkezetű nevet találunk. (Ennél többel számol FEHÉRTÓI 1998: 462, ill. VÖRÖS 2010: 139. FEHÉRTÓI ugyanakkor egyes címszók tévedésen alapuló voltát is kimutatja.) A CsnVégSz. alapján összesen 192, utalók nélkül 144 önálló *-fi* végű címszó szerepel e szótár anyagában; ám közülük 4 helynévi (*Cséfi*, *Csiffi*, *Hondorfi*, *Roffi*), s további legalább 3 is más eredetüként látszik magyarázhatónak (*Fi*, *Pásztorfi*, *Zsófi*). Történeti családnévszótárunk adatsorát más történeti gyűjtésekből néhány további névvel egészíthetnénk ki (*Baranyafi*, *Ladófi*; I. HAJDÚ 2003: 812, N. FODOR 2008: 108; vö. még 1399: *Zabfy* is, FEHÉRTÓI 1998: 463). Emellett apjaink családnévanyagának egyes további képviselői feltehetőleg szintén még ezen évszázadokból származnak (pl. *Lenkefi*, *Tima**fi*; a CsnSz. ezeket nem tartalmazza, de a *Lenke*, ill. a *Tima* családneveket mint régi magyar férfi becéző névből keletkezetteknek igen).

KÁZMÉR reprezentatív értékű anyagában mindenesetre ez a névtípus a magyar eredetű névféleségek számának 1,31%-át jelenti. (A hasonlóképpen számított, *-fia* utótagot tartalmazó nevekkel együtt 1,65%-os arányt eredményezve, ezzel pontosíthatjuk FEHÉRTÓI „mindössze 2% körüli” megállapítását; FEHÉRTÓI 1998: 462.) Ha viszont nem a névféleségeket, hanem a névviselelő, azaz névgyakorlási adatokat vesszük számításba, ennél alacsonyabb értékekre kell számítanunk. N. FODOR JÁNOS 15. századi északkelet-magyarországi feldolgozásában például 0,33%-os képviselési arányukat találjuk (a terület ma a névtípus csaknem legalacsonyabb jelenlétét mutatja; N. FODOR 2008: 108). HAJDÚ MIHÁLY nagyszabású családnév-történeti felmérésében összesítve 0,5% körüli ez az érték (HAJDÚ 2003: 812), mely a 16. századra azonban 1,2%, a 18. századra pedig 0,3%-os arányt takar (az írásváltozatokat együttesen számítva; HAJDÚ 1994. 2: 79). Mint az várható volt, a névtípus átlagos megterheltsége a magyar eredetű történeti névanyagban még alacsonyabb, mint a teljes – elsősorban tehát az idegen eredetű, összességében ritkébbnek számító nevekkel kiegészülő – magyarországi családnévállományon belül.

3.3. A névtípus **időbeliségét** vizsgálva megállapíthatjuk egyrészt, hogy az egyes nevek legkorábbi ismert adatai hogyan oszlanak meg az egyes (fél) évszázadok közt (a CsnSz. adatai alapján I. FEHÉRTÓI 1998: 462). Eszerint ezeknek több mint fele a 15. század második felére tehető, bár az nem bizonyos, hogy melyek képviselnek ténylegesen is öröklődő családneveket közülük. Másrészt, realisabban értékelhető szempontot keresve, felmérhetjük azt is, hogy családnév-történeti adataink szerint az egyes időszakokban milyen számban, milyen arányban vannak jelen ezek a nevek az adott névállományban (I. HAJDÚ 2003: 812, részletesebben HAJDÚ 1994. 2: 77–9). Képviselési arányuk ezek alapján a 16.

századot követően összességében csökkenő tendenciát mutat, bár névföldrajzi különbségekkel is számolhatunk esetükben. E változási folyamat mögött ott áll azonban általában is a keresztnévi eredetű családnevek arányának csökkenése (HAJDÚ névanyagában a 16. századi 33,5%-ról a 18. századi 23,7%-ra; HAJDÚ 1994. 2: 23). Az ilyen típusú családnevek gyarapodása mindenesetre láthatóan lelassult, idővel meg is állhatott, míg más névtípusok tovább szaporodhattak. (Nem meglepő módon, az idegen és ismeretlen eredetű családnevek mellett a nép- és népcsoportnévi, illetve a helynévi alapú családnevek is; vö. HAJDÚ 1994. 2: 6, 18, 38.) Hogy ezek a változások mennyiben függenek össze népességtörténeti (migráció, népesedési viszonyok), névadás-lélektani (az elnevezés alapját jelentő jellemző szemlélet változása) és nyelvtörténeti (a *-fi* képző produktivitása) kérdésekkel, további kutatásokat érdemelne. Mindezek egyébként a családnévtípus névföldrajzának is alakító tényezői lehetnek.

A vizsgált adatok **területisége** szempontjából HAJDÚ azt állapítja meg, hogy a névtípus határozottan a Dunától keletre volt jellemző, az ettől nyugatabbra a 18. századtól feltűnő adatokat pedig későbbi beköltözések eredményeként látja magyarázhatónak (HAJDÚ 2003: 812). Ha azonban tudjuk, hogy napjainkban – mint arról a későbbiekben még lesz szó – e nevek legsűrűbben kifejezetten a Dunántúlra jellemzők, a magyarázat nem tűnik kielégítőnek (vö. VÖRÖS 2010: 137 is). Az okot talán inkább HAJDÚ névkorpuszában kereshetjük: a feldolgozott dunántúli forrásanyag valójában szűk körű, míg a névtípus összességében is igen csekély arányban van jelen családneveink körében (a teljes korpuszban is csupán 196 családdal; vö. HAJDÚ 1994. 2: 79). Nagyobb szerep jut így a számszerűsített eredményekben az esetlegességeknek, például a 18. században a messze legmagasabb arányt képviselő ormánsági adatok esetében (2,3%, az átlagos 0,3%-hoz, ill. a második legmagasabb értéket jelentő 0,8%-hoz képest). Mint megállapítható, ezt az értéket egyedül Csányoszró 17 *Pálfi* nevű családja eredményezi; a falura nagyfokú endogámia jellemző, melynek következtében szinte minden neve csak erre a falura jellemző, s köztük a *Pálfi* történetesen a 6–7. leggyakoribb (HAJDÚ 1994. 2: 290–2).

A névtípus egykori **társadalmi háttérét** kutatva úgy tűnik, hogy az „szinte kivétel nélkül” (BENKŐ 1948–49/2003: 374), de legalábbis „gyakoribb” módon (KNIEZSA [1947/] 1965/2003: 266) a nemesek körében fordul elő. Utóbbi itt összefügghet azzal is, hogy a nemességnél (névhasználatában is) lényegesebbnek számíthatott az apa, illetve az ősök személye, mint a jobbágyok esetében (vö. SLÍZ 2008a: 470). A rendelkezésre álló egykori források adatai ugyanakkor nem tükrözik megfelelően, arányosan a különböző néprétegek névanyagát, ezért e családnévtípus társadalmi jellemzőit nem tudjuk kellő részletességében rekonstruálni (FEHÉRTÓI 1998: 465–6).

4. A családnév-változtatások történetében

4.1. A hivatalos családnév-változtatások konjunktúráit a névmagyarosítások határozták meg. A **névmagyarosítók névzlése** elsősorban magyaros, emellett gyakran – különösen eleinte, továbbá legjellemzőbb, illetve számunkra itt legfontosabb tendenciaként – régies, nemesi jellegű, valamint romantikus, jó hangzású stb. nevek felvételére irányult. Az egykori névdivat a felvett családnevek különböző nyelvi jellemzőire lehetett hatással. A név hangzására, helyesírására, a lexikára, a felvett nevek szemantikai jellemzőire, névszerkezeti típusokra. Ha lehetőség volt rá, nem csak általában a korábnál valamilyen szempontból előnyösebbet, de egyenesen a „»presztízsskála« markánsabb tartományaiból”

(JUHÁSZ 2009: 96) igyekezhetek nevet választani, illetve alkotni magunknak. A *-fi*-vel alkotott családnevek pedig jól megfelelhetnek ezeknek a törekvéseknek.

A névváltoztatások mesterséges családnévanyagát a **szervezeti tagoltság**, a morfológiai jelöltség nagymértékben jellemzi, fontos szereppel bírván az új név nyelvi és családnévi karakterének kifejezésében (FARKAS 2009a: 38–40). A legjellemzőbb és leginkább közismert a névvégi *-i*, illetve *-y* nagyarányú alkalmazása volt (vö. FARKAS megj. e.). Hasonló szerepet elsősorban a helynévi kötődésűnek tekinthető (de itt tágabb szerepkört kapott) képzők és a valójában névformáns értékű utótagok hordoztak (*-i*, *-si*, *-ányi/-ényi*, *-falvi*, *-vári* stb.), de a *-fi* ugyanígy alkalmas lehetett erre a szerepre. (Elképzeltető palettájukat l. pl. egy, az *Ag* tő példáján a névképzést és összetételt soktucatnyi [!] változatban ajánló, a névmagyarosítások ügyét szorgalmazó egykori kiadványban: VERBÉNYI É. n. 26–7.) E jellegzetes elemek kapcsolódási szabályai ráadásul átlépheték a természetes családnévanyagban fennálló – a reális motiváltságból adódó – kötöttségeket, újszerű alakatokat bőségesen alkotva.

A *-fi*-vel alkotott családneveket mindemellett „igen régieknek”, „legrégiesebb színezetű, ősi” neveknek tartották egykor (CS[ÉPLŐ] 1872: 272, ill. BENKŐ 1948–49/2003: 379), és nemesi jellegűeknek is. Jellemző korabeli véleményt idézve, akár a tekintélyes Pallas Lexikon hasábjairól: „Mielőtt azonban ez [ti. a családnévhasználat általánossá válása] még történt volna, maga a társadalom nevezte el kitünőbbjeit apja nevéhez való »fy« szócska ragasztása által s így keletkeztek nálunk a Gerőfy, Pálfy, Péterfy stb. nevek” (TELKES 1897: 145, a szócikk szerzője a névmagyarosítások ügyének ismert szorgalmazója; ueszt a megfogalmazást l. az ezeket támogató kiadványokban is: SZENTIVÁNYI 1895: 3, ill. pl. TELKES 1898²: 46 is). Mint többen említik a hivatkozott szerzők közül, hasonló névtípus általánosan ismert és gyakori más népeknél is – ahogy azonban ebből az idézetből ugyancsak kiérződik, nálunk **különös patinát** viselhetett magán.

A nyelvművelő jellegű egykori irodalom névtörténeti, illetve névrendszertani szempontok, valamint a névtípus presztízséből fakadó névmagyarosító igények miatt is negatívan **ítélhette meg** az itt megmutatkozó neologizmusokat (a továbbvezető irodalmat l. FARKAS 2002). Egyes képviselőiket természetesen a korabeli társadalom is vegyes érzelmekkel fogadhatta, amire példát ezúttal Jókainak „A régi jó táblabírák” című regényéből idézünk: „Micsoda – ffy? – kérdé [ti. Krénffytől] gúnyosan a nemes úr. – Azelőtt csak Péterhez, Pálhoz ragasztották a nemes végzetű ffy-t, most már Krénhez, szeghez, fűhöz, fához lehet azt ragasztani? No de legyen, érthet valaki rosszul az etimológiához, s lehet azért becsületes ember, ha egyéb hibája nincsen” (Jókai 1856/2001). A névformánshoz kapcsolódó konnotációkat tükrözi – még inkább negatív nézőpontból – a *hazaffi*, *hazaffy* szavak létrejötte és használati értéke (a 20. század elejétől, de napjainkban is használatos; vö. EtSz. *fiú* a., ill. pl. a Google kereső által adott találatokkal).

Az új nevek egy jelentős része tipikus, kedvelt fogalomkörökbe rendeződött (vö. JUHÁSZ 2005, 2009), melyek lexikális kifejezői különböző névszerkezetekben tűnhettek fel. A *-fi*-vel képzett családneveket, egykori divatjuk magyarázatát így nemcsak morfológiai típusukban, de e fogalomkörökön és **névcsaládokon belül** is kell értelmeznünk (pl. *Kun*, *Kunos*, *Kunhalmi*, *Kunhegyi*, *Kunfi*; *Kárpáti*, *Kárpát-hegyi*, *Kárpát-völgyi*, *Kárpát-falvi*, *Kárpátfi*; *Rózsai*, *Rózsási*, *Rózsaági*, *Rózsa-hegyi*, *Rózsa-fi* stb.). A lehetséges régies írásmódok (*-ffi*, *-fy*, főleg *-ffiy*) további színezetet adhatnak a névtípus történetének.

Azt, hogy egy *-fi*-vel alkotott névben a különböző **konnotációk** hogyan **összegződhetnek**, JUHÁSZ (2009: 96) az 1882-ben felvett *Árpádfi* név példájával szemlélteti. Eszerint

fontos szerepet játszik itt az első, lexikális névelem, míg a *-fi* szerepét a 'régi' és a 'nemesi' jegyek kifejezésében szintén fontosnak találhatjuk. JUHÁSZ megemlíti, hogy a felismerhetően mesterséges névalkotásra régies írásmódú adatot nem talált forrásaiban (SZENTIVÁNYI 1895-ben ez az egyetlen adata), ami éppen erőltettségbe, mesterkélttségbe fordíthatná át a név pozitív összehatását. Tegyük hozzá, hogy ilyen példát viszont éppen a korabeli élclap, a Borsszem Jankó 1868-as évfolyamából idézhetünk, ahol az *Árpádfy* egy újonnan nemesített zsidó figura nevéként tűnik fel; nyilvánvalóan a megfelelő hatás érdekében (TAMÁS 2010: 83). Utalnunk lehet viszont a kérdéskör ennél mindig bonyolultabb voltára is azzal, hogy megjegyezzük: a ma létező magyarországi családnévanyagban 2 *Árpádfy* és 4 *Árpádfi* fordul elő, *Árpádfi* azonban egy sem.

4.2. Mint arról már esett szó, a természetes keletkezésű történeti magyar családnévanyagban a *-fi* alapvetően egyénnevekhez (keresztnevekhez), s kivételesen (néhány méltóságnév esetében) egyes közszavakhoz járulhatott. Tekintve azonban, hogy a családnév-változtatások mesterséges névanyagát a természetes névadáséhoz hasonló szabályok nem kötik, bennük a *-fi* a magyar családnévanyag mindhárom fő eredetbeli kategóriájában: a helynévi, személynévi és közszoí alapú nevek esetében is megjelenhetett. A névváltoztatások történetének felvett családnevei, illetve a mai magyar családnévanyag alapján igyekezhettünk itt a jellemző **eredet szerinti típusokat**, illetve példákat számba venni. Körükben a korábbi névtörténetből ismert nevek és típusok is szép számmal megvannak (egyénnév, méltóságnév), alábbi áttekintésünkben azonban a neologizmusokra összpontosítunk. (Továbbiakat l. még VÖRÖS 2010: 139, bár néhány itteni példája történetileg is adathozható.) Az egyszerűség, illetve a különféle változatok miatt (itt, és rendszerint a későbbiekben is) egységesített helyesírással közöljük a példaképpen idézett adatokat.

1. Személynévi alapú családnevek – a korábbi évszázadokból is adathozható családnevek (*Antalfi, Gálfi, Gerőfi, Győrfi, Kendefi* stb.) mellett a névváltoztatások korában keresztnevként ismert, illetve használt, de a történeti családnevek köréből hiányzó elemek különböző fajtáival:
 - a) régi, kihalt és felújított, valós vagy fiktív eredetű személynévből, keresztnevként újraalkotott szóból: *Hunorfi, Árpádfi, Böngérfi, Hubafi, Zalanfi, Nándorfi, Jenőfi*;
 - b) újabb kori belső névalkotásokból: *Ernöfi, Rezsőfi*;
 - c) újabban átvett keresztnevekből: *Ottófi, Rudolffi*;
 - d) BENKŐ szerint – bár nem találtam rá korabeli vagy mai adatot – születtek egykor *Ferencfi, Károlyfi* típusú családnevek is (BENKŐ 1948–49/2003: 375).
2. Helynévi alapú családnevek – ritkábban, de a helynevek különböző típusaiból: *Tolnafi, Hunyadfi, Kárpátfi, Marosfi*.
3. Közszoí alapú családnevek, elsősorban főnevek, ritkábban melléknevek – számos jelentéstani kategóriából, melyek közül a jellemzőbbek:
 - a) nép- és népcsoportnevek: *Lengyelfi, Magyarfi, Avarfi, Hunfi, Kunfi, Hajdúfi*;
 - b) foglalkozásnevek: *Halászfí, Huszárfi, Kalmárfi, Kovácsfi, Szabófi, Vadászfí*;
 - c) méltóságnevek: *Bárófi, Hercegfí, sőt Pápaí, Prépostfi* is;
 - d) az ember környezetéből vett szavak: *Felhőfi, Hajnalí, Galambí, Rózsafí, Jávorfí, Bércfi, Erdőfi, Szigetfi, Vasí, Romfi, Kővárfí, Asztalfí, Betűfi*;

- d) tulajdonságokat jelző szavak: *Élesfi, Fehérfi, Göndörfi, Jámborfi, Keményfi*;
 e) elvont fogalmat jelentő szavak: *Kellemfi, Reményfi, Szerelemfi, Tanfi*;
 f) végül, kiegészítésképpen, felsorolhatók azok a családnevek, melyek alapja már eleve *-fi* utótagú közszo is lehetett: *Hadfi, Hazafi, Honfi*.

4. Idegen eredetű családnévből keletkezett családnevek – melyek természetesen eleve hiányoznak a természetes családnévrendszerből: *Kollerfi, Laknerfi, Mayerfi*.

A besorolásban többes lehetőségek is akadnak. Ha a családnév típus történeti alapjait tekintjük, a *Szilárdfi* nevet például keresztnévi alapú névnek vehetnénk (keresztnévként tipikusan újkori névalkotás, a *Konstantin* magyarítására). Ha azonban a névmagyarosítások jellegzetes fogalomköreit nézzük, inkább a tulajdonságot jelölő szóból alkotottnak tarthatjuk, hiszen tudjuk, hogy ezek közül is kiemelkedő népszerűsége a *Kemény* családnév tett szert (l. JUHÁSZ 2005: 200 is; vö. még *Keményfi, Szilárd, Szilárdi* stb.). A *Heinrichfi* alapja szintén lehetne egy (idegen eredetű) keresztnév, de a családnévi származtatást ugyanilyen valószínűnek tarthatjuk.

A történeti névanyagban is előfordul és a csupán újabb kori névváltoztatással létrejött családnevek elválasztása olykor megfelelő körülmények között igénylő feladat. Így például a *Kende*fi nevet (mai névviselőinek száma 13 fő) esetleg a névmagyarosítások neologizmusának gondolhatnánk (tágabb fogalomkörének egykori népszerűségéhez is l. JUHÁSZ 2009: 98–9), valójában viszont már régi családneveink köréből adathatók (régii erdélyi nemesi familia, l. CsnSz. is). Még inkább új képződménynek vélhetjük a *Béke*fi nevet, mely (kis) részben azonban a történeti névanyagban előforduló *Beke*fi változata is lehet (abból hangtanilag levezethető; CsnE., vö. pl. FNEsz. *Béke* a. is).

4.3. A *-fi* végű családneveket a családnév-változtatások szokott módjai szerint válasszhatják, illetve alkothatták (vö. FARKAS 2003: 154–7). A konkrét névváltoztatási esetek közelebbi ismerete nélkül itt azonban csak a korábbi családnévhez kapcsolódó – egyébként legjellemzőbbnek számító – **motivációkat** tudjuk számba venni. (Bár a névváltoztatás természetesen a régi családnévtől függetlenül, s akár csak a névizlés által vezérelt módon is megtörténhet: *Deutsch* > *Bánfi, Kugyetka* > *Béke*fi stb.)

Egyrészt a kezdőbetű, a névkezdő megtartásának, a régi családnév hangalakjához való igazodásnak a tipikus tendenciáját kell megemlítenünk: *Biglbauer* > *Béke*fi, *Balika* > *Bánfi, Gregoricska* > *Gyórfi, Pánya* > *Pálfi, Scharpf* > *Sárfi* stb. A *-fi* az egyébként változatlan régi családnév megtoldásaként is alkalmazhatónak bizonyult: *Koller* > *Kollerfi, Mayer* > *Mayerfi*, de a *Sido* > *Sido*fi, *Jakab* > *Jakab*fi családnevek esetében is.

Másrészt a régi családnévhez való teljes vagy részleges jelentéstani kapcsolódás lehetőségeit kell számba vennünk. Közszo példákkal: *Polakovits* > *Lengyelfi, Popovics* > *Papfi*; keresztnéviakkal: *Ludvig* > *Lajosfi, Lackovits* > *Lászlófi, Petrovics* > *Péterfi, Petőfi* stb., a *Pálfi* többek közt a *Pálovics, Paul, Paulik, Paulovics, Paulus, Pavelka, Pavlik* családnevekből. A *-fi* a közszo alapú családnévhez is olykor csak „többletként”, pontosabban a kellő értékkel rendelkező névformánsként csatlakozik: *de Rivo* > *Csermelyfi, Geber* > *Adófi, Himmel* > *Égfi, Miller* > *Molnárfi, Schvager* > *Rokonfi, Tischner* > *Asztalfi* stb. (többnyire a korai magyarosításokban). A *Béke*fi-k jellegzetes forrását jelentő *Fried, Friedländer, Friedmann* stb. magyarosításai esetében is hasonló a helyzet, bár itt a keresztnévi

eredetű német családnevek (vö. R. KOHLHEIM – V. KOHLHEIM 2005) közzsói újraértelmezésével kell számolnunk (vö. *Friedrich* kn., ill. *Frieden* fn. 'béke').

A *-fi* kevésbé gyakran része magának a szemantikai megfeleltetésnek is (l. a fentebbi példák közt), de csak kivételesen tekinthető egyedüli résztvevőjének (*Petsovits* > *Pétsfi*). A hangalaki megfeleltetésben ugyancsak alig kap maga is szerepet. A névváltoztatások történetében a *-fi* **jellemző funkciója** a magyar nyelvre, a követendő mintának tekintett magyar családnévrendszerre, illetve a megfelelő presztízzsel rendelkező névtípusra jellemző forma kialakítása. Természetesen nem csupán újszerű névalkotások esetében jelenik meg, hanem a történeti névanyagból „készzen” átvehető, újra adható családnevek (*Bánfi*, *Győrfi*, *Pálfi* stb.) felvételének során is – melyek egykori választása ugyanakkor éppen a *-fi* végződés meglétével, szerepével is összefüggésben állhatott.

4.4. A névtípust érintő névváltoztatások **időbeli divatjával** kapcsolatban alaposabb felmérés nélkül is szembevetendő, hogy a 19. század derekán még jellemzőbb, majd a későbbi évtizedekben jelentősen lecsökkenő népszerűséggel rendelkezett. E családnevek jellegzetes és sok újszerűséget eredményező típusát jelentették a magyarországi családnév-változtatások történetének, népszerűségük azonban – a kezdeteket leszámítva – nem volt igazán kiemelkedő. Különösebb figyelmet inkább neologizmusaik és a hozzájuk kapcsolódó konnotációk révén vonhattak magukra. Hasonló helyzetet találunk egyébként másutt is a névmagyarosítások történetében, például az *-ányi/-ényi* képző, illetve névvégződés esetében (erről l. JUHÁSZ 2007). A vizsgált névtípus névdivatjának alakulását a feldolgozható nagyobb névminták alapján próbálhatjuk figyelemmel kísérni:

	1848/49-ben	A dualizmus idején	1933 és 1945
A felvett nevek közt	10,09%	1,58%	1,00%

1. táblázat: A *-fi* képzős családnevek részvétele a névváltoztatások történetében (az 1848/49-es adatok teljes anyaguk alapján: SZENTIVÁNYI 1895: 15–22, a dualizmus korabeliek KARÁDY névadatbázisából számítva, a későbbiek FORGÁCS 1990: 32. alapján súlyozással becsülve)

A névválasztások **társadalmi háttéréről** további érdekes adatokkal rendelkezünk. A dualizmus kori névváltoztatásokban leggyakoribb *-fi* végű családnevek (*Péterfi*, *Pálfi*) például dominánsan nem zsidó családneveknek bizonyultak (KOZMA 2009: 161). FORGÁCS a maga (nem teljesen egységes, illetve korlátozott méretű) korpusza alapján a névtípus divatjának időbeliségéről és társadalmi különbségeiről is tájékoztat (2. táblázat). Felméréséből kiténik a névtípusnak a nem zsidó névváltoztatók közötti nagyobb népszerűsége, s meglévő különbségekre utalnak a keresztnév + *-fi*, illetve a köznévi + *-fi* típusok aránybeli eltérései is. A legmegbízhatóbb eredményeket azonban, méreteinek köszönhetően is, a KARÁDY-féle névadatbázis vizsgálata biztosíthatja számunkra (3. táblázat).

	Zsidók közt		Nem zsidók közt, 1933
	19. sz. 2. fele	1933 és 1945	
Keresztnév + <i>-fi</i>	1,26%	0,37%	0,51%
Köznévi + <i>-fi</i>	1,11%	0,37%	0,76%

2. táblázat: A névtípus a zsidó és nem zsidó névváltoztatásokban (FORGÁCS 1990: 32, 44 alapján)

	Nem zsidók		Zsidók		Összesen	
	db	%	db	%	db	%
Négyedek mennyisége (<i>-fi</i>)	482	2,57	36	0,26	518	1,58
Névféleségek mennyisége (<i>-fi</i>)	61	2,80	11	0,83	64	n. a.
Átlagos terheltség (<i>-fi</i> végű csn.-ek)	7,90		3,27		n. a.	
Átlagos terheltség (összes felvett csn.)	8,58		10,57		n. a.	

3. táblázat: A *-fi* képzős családnevek részvétele a dualizmus kori zsidó és nem zsidó névváltoztatók körében (KARÁDY névadatbázisa alapján, az írásváltoztatokat nem különítve el)

A névtípus a nem zsidók körében tehát valóban sokkal népszerűbbnek bizonyult: a felvett nevek darabszámát, illetve arányait tekintve akár tízszerese is lehetett a zsidók közt megmutatkozóknak. A névféleségek mennyisége, illetve a nevek átlagos megterheltsége szintén jelentős (bár az előbbinél jóval csekélyebb) aránybeli különbségeket mutat a két névváltoztatói csoport között. (A teljes felvett névállományon belüli átlagos megterheltség arányait tekintve úgyszintén.) Mindezeket az eredményeket azzal együtt is értékelhetjük, hogy a típussal közeli rokonságban álló, pusztán keresztnévi eredetű családnevek a zsidók közt egyébként (a névváltoztatások történetét végigkísérően) a nem zsidók körében előfordulókhöz képest sokkalta népszerűbbek voltak (vö. FARKAS 2009b: 381). Igaz, a keresztnév + *-fi* szerkezet e családnévtípusnak csupán egyik, de jelentős részét alkotja, s a névizlésbeli különbség itt, e kevésbé újító névtípusban alacsonyabb is a zsidók és nem zsidók közt, mint a köznév + *-fi* típusú nevek esetében (vö. 2. táblázat is).

Az itt tapasztalt különbségek hátterében általában a zsidó és a nem zsidó névváltoztatói rétegek közt fennálló, több tényező együttes hatásával magyarázható névizlésbeli eltéréseket kereshetjük (vö. KOZMA 2009, FARKAS 2009b). Ezek közé jól beilleszkedik bármely, a korabeli közönség számára sajátos konnotációkkal, presztízzsel (régi, nemesi stb.) rendelkező névelem, névvégződés szívesebb alkalmazása, illetőleg kerülése is. (A zsidók esetében: a névtípus magas társadalmi presztízse miatt számukra inkább ellenjavallott, illetve e réteg polgárisultabb mentalitása miatt is kevésbé preferált lehetőség; vö. KOZMA 2009: 162–4 is.) Ugyanezt tapasztaljuk egyébként (sőt még inkább) az *-y*-os családnevek történetében, azoknak a zsidó névváltoztatók közötti jóval csekélyebb (de már az engedélyezési gyakorlat által is befolyásolt) arányában.

Az iménti táblázat az eddigieken túl a *-fi* végű mesterséges családnévanyag meglehetősen **változatosságát** igazolja számunkra. Az ide tartozó nevek átlagos megterheltsége mindkét névváltoztatói csoporton belül alacsonyabb a teljes felvett névállományon belül számított átlagos névgyakoriságnál. Ez bizonyos szerepet játszik egyébként a korábban már tárgyalt, a mai magyar családnévanyag belüli összkép kialakításában is.

Végezetül, a névtípusba tartozó nevek eredményező névváltoztatások **területi vonatkozásairól** nincsenek feldolgozott adataink. Ezekre általában a családnév-változtatások területi jellemzői, valamint – korlátozott módon és kellő körültekintéssel – mai családnév-földrajzuk alapján következtethetünk (vö. FARKAS 2010, ill. I. még később).

5. A mai magyar családnévanyagban

5.1. A mai magyarországi családnévanyag **gyakoribb nevei** közé e névtípusnak alig néhány képviselője tartozik. Az ezernél gyakoribb – együttesen a névviselők kétharmadát

jelentő (CsnE. 9) – családnévállományba 4, az ötszáznál gyakoribbak közé további 6 családnév sorolható. Listájukat az alábbiakban közlöm (a 2007. jan. 1-jei adatok szerint, az írásváltozatok együttes számításával, de a kettős családnevek és egyéb hangtani, ill. morfológiai változatok mellőzésével). Mellettük, összehasonlításképpen, két más típusú, nagyméretű minta feldolgozásának eredményeit közlöm: a középmagyar kori családnév-történeti korpusz (HAJDÚ 1994) és a dualizmus kori (KARÁDY-féle) családnév-változtatási adatbázis hasonló adatsorait. (Az utóbbiban megadott arányok közel háromnegyedikkel lennének növelendők, ha csupán a nem zsidó névváltoztatók közötti képviselőket vizsgálnánk. A zsidó származású össznépeség kis száma és a névtípusnak a zsidó névdivatból jobbra hiányzó volta ezt is indokoltá tehetné.) A közölt gyakorisági listák a vizsgált családnévtípus három nagy részlegét, metszetét teszik összevethetővé:

	Történeti családnévanyag			Mai családnévanyag			Névváltoztatások		
	családnév	család	%	családnév	fő	%	családnév	fő	%
1.	<i>Pálfi</i>	59	0,151	<i>Pálfi</i>	7418	0,730	<i>Pálfi</i>	126	0,385
2.	<i>Győrfi</i>	36	0,092	<i>Győrfi</i>	6299	0,620	<i>Petőfi</i>	37	0,113
3.	<i>Gálfi</i>	12	0,031	<i>Bánfi</i>	2367	0,023	<i>Péterfi</i>	32	0,098
4.	<i>Péterfi</i>	10	0,026	<i>Békefi</i>	1139	0,011	<i>Győrfi</i>	26	0,080
5.	<i>Benefi</i>	9	0,023	<i>Péterfi</i>	845	0,008	<i>Békefi</i>	21	0,064
6.	<i>Benedekfi</i>	9	0,023	<i>Gálfi</i>	786	0,008	<i>Bánfi</i>	20	0,061
7.	<i>Antalfi</i>	8	0,021	<i>Réfi</i>	564	0,006	<i>Lászlófi</i>	20	0,061
8.	<i>Istvánfi</i>	8	0,021	<i>Márfi</i>	538	0,005	<i>Gálfi</i>	19	0,058
9.	<i>Mihálfi</i>	3	0,008	<i>Jakabfi</i>	521	0,005	<i>Dezsőfi</i>	18	0,055
10.	<i>Mezőfi</i>	519	0,005	<i>Istvánfi</i>	16	0,049
...
Össz.		196	0,502		32957	0,324		518	1,584

4. táblázat: A középmagyar kori, a mai és a dualizmus kori névváltoztatási családnévanyag leggyakoribb *-fi* képzős családnevei (az írásváltozatok, ill. a *Győrfi* és *Györgyfi* együttes számításával)

A névelőfordulási **arányok** egybevetése persze nem lehet tökéletes. A mai családnévanyagot egészében, míg a másik két részleget csupán a rendelkezésre álló minták alapján vizsgálhatjuk. A mai családnévanyag esetében az idegen eredetű családneveket is tartalmazó névállományhoz kell viszonyítanunk, míg a névváltoztatások felvett neveinek esetében szinte csak magyar eredetű nevekkel számolhatunk. Utóbbi névkorpuszt ráadásul csak saját korára vonatkozólag tekinthetjük reprezentatív mintának. A névlistákon mindenesetre feltűnők a közülük is leggyakoribb nevek esetében meglévő egyezések, és jellemzőek a fennálló eltérések (pl. a történeti névanyagban a *Békefi* hiánya; a mai névanyagban az elhomályosult eredetű *Réfi*, a névváltoztatások körében pedig a szabadságharc költője által közismertté tett *Petőfi* név megléte).

Részletezően megfelelő magyarázatát ugyanakkor nem tudjuk adni annak, hogy miért éppen az itt szereplő keresztnévekből (ti. a nevek többségében) jöttek létre ilyen gyakorisággal e családnevek. Ha összevetjük ezek sorát akár a magyar keresztnévadás történetével, akár a szóban forgó keresztnévek más típusú családnévi származékainak gyakorisági adataival, egyértelmű megfeleléseket nem találunk. A *Pál* és a *György* keresztnévként

például évszázadokon át a legnépszerűbb tíz között (de jellemzően nem az élen) szerepelt (vö. HAJDÚ 2003: 360–402, *passim*), számos keresztnévi származékuk vált családnévvé is – ugyanakkor pusztán keresztnévi és patronimikumképzős családnévi folytatásokat a mai családnévanyagban egyaránt számos társuk előzi meg. E nevek gyakorisága a *-fia* utótagú családnevekével sem állítható párhuzamba (mai adataik gyakorisági sorrendje: *Péterfia* 69 fő, *Pálfia* 32 fő, *Bánfia* 10 fő stb.; *Győrfia*-ra és főleg *Bekefia*-ra nincs adat; vö. VÖRÖS 2010: 141). E különbségek hátterében időbeli, térbeli és társadalmi vonatkozásokat, illetve még nehezebben azonosítható egyéb, egyedi tényezőket gyaníthatunk; magyarázatukkal azonban kénytelenek vagyunk adósok maradni (vö. FEHÉRTÓI 1998: 465 is).

A mai magyarországi családnévanyag **négy leggyakoribb neve**: *Pálfi*, *Győrfi*, *Bánfi* és *Békefi* (írásváltozataikkal együtt) a kategória névviselőinek felét (52%) képviseli. Eredetüket tekintve keresztnévből származtathatók (családnévszótáraink szerint is); biztosan (*Pálfi*, *Győrfi*) vagy feltehetőleg (*Bánfi*: emellett köznévből is levezethető, *Békefi*: a *Bekefi*-ből való származás esetén). A *-fa* utótagú helységnevekből való keletkezés lehetősége – a korábbiakban mondottak szerint – erősen kétséges, bár a megfelelő helységnevek léteznek (vö. KÁZMÉR 1970: 254, 258, 263–4). Köznévből, ti. méltóságnévből természetes úton is keletkezhetett a *Bánfi* (az ismertetett, bár családnévszótárainkban nem szereplő módon), míg csak mesterséges névadással a *Békefi*.

Történeti családneveink köréből mindegyikük (a *Békefi* esetében csak a *Bekefi*) legkésőbb a 15. század közepétől adatható (CsnSz.); többnyire bőségesen (a *Bekefi* esetében kifejezetten ritkán). A családnév-változtatások történetében egyaránt már az 1840-es években megjelentek a felvett nevek közt (a *Bekefi* már nem), s láthatólag a névtípus legnépszerűbb nevei közé tartoztak. Adataikat elsősorban a nem zsidók, de – ha kisebb számban is – a zsidó családnév-változtatók körében is megtaláljuk. A KARÁDY-féle dualizmus kori névkorpusz szerint a *Pálfi* arányaiban a zsidó és nem zsidó névváltoztatók közt is a leggyakoribb lehetett, míg a *Bánfi* inkább a nem zsidó névváltoztatókra tűnt jellemzőnek (a *Bán*-nal alkotott családnevek egyébként is divatosak voltak; vö. JUHÁSZ 2007: 166). Említést érdemel, hogy a korabeli írói álnévhasználatban a *Bánfy* (lisznyai Damó Kálmán) és néhány *Békefi* (egyikük Toldy Ferenc) is előfordult, míg a családnévként jóval gyakoribb *Pálfi* és *Győrfi* nem adatható ugyaninnen (GULYÁS 1978²). Megjegyzendő továbbá, hogy a névváltoztatások lehetőségeit átfogóan elsőként szabályozó 1933. évi rendelet melléklete a *Bánfi*, *Győrfi* ~ *Györgyfi* és *Pálfi* neveket egyaránt védett neveknek nyilvánította, felvételüket tehát elvi okokból már nem tartotta engedélyezhetőnek; a sokszor felvett nevek jegyzékébe való felvételük így szóba sem kerülhetett, amire nem került sor viszont a *Békefi* esetében sem (vö. KOZMA–FARKAS 2009: 372–9).

5.2. A névtípus mai magyarországi családnévföldrajzát VÖRÖS FERENC feldolgozásából ismerjük (VÖRÖS 2010: 136–7; térképes ábrázolással). Összesített előfordulási arányuk az átlagos, 0,32%-os megterheltséget a megyék felében eléri és meghaladja, további negyedében erősen megközelíti. Legerősebb képviselőjük napjainkban már éppen egyes (délnyugat-)dunántúli megyékre: Zala, Somogy és Veszprém területére, valamint Csongrád megyére esik (0,57–0,46%); legalacsonyabb arányuk az északkelet-magyarországi megyéket: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Szabolcs-Szatmár-Bereget és Nógrádot (0,18–0,12%) jellemzi (a részletes adatsorokat l. még alább). A névtípus Zala megyei elterjedését ÖRDÖG FERENC jóvoltából közelebből is ismerjük (ÖRDÖG

2010). Megemlíthető, hogy ugyanitt e nevek falurész- (*Győrfiszeg*; ZMFN. *Petrikeresztúr* a.), illetve településnevek alkotóivá is lehetnek (*Pálfiszeg*, itt a *Pálfi* ma is a leggyakoribb családnevek egyike; továbbvezető irodalommal l. FNESz.⁴).

A családnevek határokon túli eloszlására vonatkozóan megfelelő adatokkal sajnos nem rendelkezünk, az erdélyi magyar lakosságon belüli gyakoriságukra azonban MURÁDIN LÁSZLÓ nagyszabású felméréséből következtethetünk (MURÁDIN 2005: 95–6). Ez annyiból is tanulságos lehet, hogy a névtípust Erdélyre jellemzőnek szokás tartani. MURÁDIN adatai szerint mindenesetre a magyar tannyelvű erdélyi középiskolák tanulóinak körében 0,69%-os arányban voltak jelen ezek a nevek, ami jelentősen meghaladja a legmagasabb magyarországi értéket, ugyanakkor a teljes ottani lakosságra messze nem lehet alkalmazható. Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy ez a névgyakorisági érték meghaladja a névféleségek előfordulási arányát (0,52%) is, azaz a *-fi* képzős családnevek átlagos megterheltsége itt magasabb, mint a korábban vizsgált más, hasonló korpuszokban. Ez a névtípus erőteljes jelenlétét jelzi, a pontos összevethetőséget azonban a korpusz összeállításának sajátos szempontjai akadályozzák (vö. MURÁDIN 2005: 34–5).

E családnévtípus névföldrajzának értelmezése meglehetősen nehéz feladatnak látszik. Vele kapcsolatban VÖRÖS FERENC is néhány felvetést fogalmaz meg csupán, hangsúlyozottan utalva a további kutatások szükségességére. (A Vas megyei arányokat illető felvetéssel kapcsolatban azonban már most megjegyezhetjük, hogy őrsgombeli képviselőtük történetileg sem lehetett számottevő. HAJDÚ családnévkorpuszának egyetlen adatot sem szolgáltatott, míg a keresztnévi eredetű családnevek ugyanitt, összességében messze a legmagasabb arányt (46%!) képviselték a teljes országterületről. A kérdéskörhöz l. VÖRÖS 2010: 137–8, vö. HAJDÚ 1994. 2: 23, 79.) Az mindenesetre kimondható, hogy ez az összkép nem csupán a családnévrendszer kialakulásának korát, de nem kevéssé a későbbi népmozgalmak következményeit és a névváltoztatások örökségét is együttesen tükrözi. Érdemes lenne ezért – egyúttal módszertani kísérletként – a biztosan, illetve legnagyobb valószínűséggel névváltoztatás révén született családneveket különválasztani a mai névanyagban, és névföldrajzi sajátosságait összevetőleg is megvizsgálni. Ezek térbelisége ugyan a természetes névanyagától részben eltérő szempontok szerint, ám összehasonlításaiban is tanulságosan jellemezhető (példáit l. FARKAS 2010).

Az itt javasolt vizsgálat elvégzésére a megfelelő adatsorok hiányában nincs módomban, a névtípus **négy leggyakoribb** mai magyarországi képviselőjének **névföldrajzáról** azonban – a VÖRÖS FERENC-től rendelkezésemre bocsátott adatsorok alapján (írásváltozatokkal együtt) – az 5. táblázatban adok képet.

Az egyes területek, illetve családnevek esetében többféle különbséget látunk. Néhány példát említve: a kiemelkedő gyakoriságok körében (*Bánfi*: Csongrád a névadatok harmadát, Békéssel együtt az adatok felét jelenti, kiugró mértékben: 1,83, ill. 1,02% a következő 0,28%-hoz képest); a közepes gyakoriságok közt (*Győrfi*: Borsod-Abaúj-Zemplén egyébként a névtípus legkevésbé jellemző területei közé tartozik) és a legalacsonyabb terheltségek esetében is (*Bánfi*: Tolna másutt az átlagosnál magasabb értékeket mutat) egyaránt. Emellett számos hasonlóság is akad, például az összességében is sereghajtó Heves, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád egyöntetűen alacsony képviselésében.

Azt, hogy egyes családneveknek meglehetnek a maguk egyedi névföldrajzi sajátosságai, legjobban a megyei jogú városok – itt nem közölt – gyakorisági listáiból, onnan pedig a *Bánfi* családnév messze kiugró hódmezővásárhelyi adataival példázhatjuk. Ezek: a fővárosi 330 néviselőt abszolút értékben is megközelítő 311 fő, 6,56%-os aránnyal,

szemben az azt követő 0,88%-os békéscsabai, illetve 0,71%-os szegedi adatokkal (vö. Csongrád és Békés megye fentebb említett, feltűnően magas értékeivel, amire e név kapcsán a CsnE. is utal). A csak közel is hasonló helyzetek megfelelő magyarázatához részletekbe menő helyi (hely- és névtörténeti) vizsgálatokra lehetne szükség. A hódmezővásárhelyi *Bánfi*-kkal kapcsolatban például annyit tudunk megállapítani, hogy több különböző, régen és újabban beköltözött, részben a török kiűzése után visszaköltözött családról van szó: a 18. században 4–12, 1848-ban 34, 1910-ben már 111 református családról, s a családnév előfordult egykor a cigányok közt is (SZEREMLEI 1900–1913. 4: 86, 98, ill. 5: 961).

	<i>Pálfi</i> (7403 fő)		<i>Győrfi</i> (6346 fő)		<i>Bánfi</i> (2373 fő)		<i>Békefi</i> ¹ (1124 fő)		Összes <i>-fi</i> végű	
	megye	%	megye	%	megye	%	megye	%	megye	%
1.	Zala	1,62	HajdúB.	1,47	Csongrád	1,83	Veszprém	0,32	Zala	5,69
2.	Veszprém	1,16	Tolna	1,40	Békés	1,02	Baranya	0,30	Somogy	4,99
3.	Tolna	1,14	Somogy	1,18	BácsKk.	0,28	Somogy	0,25	Veszprém	4,61
4.	GyőrMS.	1,01	Baranya	0,80	Zala	0,24	Zala	0,17	Csongrád	4,55
5.	HajdúB.	0,94	JNkSz.	0,74	Budapest	0,19	Tolna	0,16	Budapest	4,07
6.	Csongrád	0,93	Budapest	0,62	GyőrMS.	0,18	KomárE.	0,15	Tolna	3,53
7.	Somogy	0,92	Pest	0,62	Vas	0,17	GyőrMS.	0,15	Békés	3,44
8.	Fejér	0,82	BAZ.	0,59	Pest	0,14	Budapest	0,14	Baranya	3,44
9.	Békés	0,80	Zala	0,58	Heves	0,12	Fejér	0,14	BácsKk.	3,34
10.	BácsKk.	0,78	BácsKk.	0,57	KomárE.	0,12	Vas	0,11	Fejér	3,21
11.	Baranya	0,77	Fejér	0,57	Veszprém	0,11	Pest	0,11	Pest	3,19
12.	Budapest	0,76	Békés	0,56	Baranya	0,10	Békés	0,09	Vas	3,03
13.	Pest	0,66	Veszprém	0,55	Fejér	0,09	BácsKk.	0,06	HajdúB.	3,00
14.	Vas	0,65	SzSzB.	0,46	Somogy	0,08	Csongrád	0,06	GyőrMS.	2,94
15.	KomárE.	0,62	Vas	0,38	Nógrád	0,06	JNkSz.	0,04	KomárE.	2,57
16.	Heves	0,48	Csongrád	0,34	JNkSz.	0,06	Heves	0,03	JNkSz.	2,13
17.	JNkSz.	0,35	Heves	0,25	HajdúB.	0,04	Nógrád	0,02	BAZ.	1,79
18.	SzSzB.	0,30	GyőrMS.	0,24	SzSzB.	0,04	BAZ.	0,02	Heves	1,68
19.	Nógrád	0,24	KomárE.	0,20	Tolna	0,03	HajdúB.	0,01	SzSzB.	1,34
20.	BAZ.	0,23	Nógrád	0,13	BAZ.	0,03	SzSzB.	0,00	Nógrád	1,15
	átlagosan	0,73	átlagosan	0,62	átlagosan	0,23	átlagosan	0,11	átlagosan	3,24

5. táblázat: A négy leggyakoribb mai magyarországi *-fi* képzős családnév (írásváltozataikkal) és a teljes névtípus megoszlása az adott terület teljes névállományához viszonyítva (megyék és a főváros adatai, a 2009. jan. 1-jei állapot szerint; az átlagos névgyakoriság alatti adatok dőlttel szedve)

A **megyei jogú városok** összesített adatait ugyancsak érdemes számba vennünk (6. táblázat). A mai magyarországi népesség 36,36%-a él megyei jogú városokban (ERDÉSZNÉ 2009: 1. sz. függelék). Átlagos névgyakorisági aránynak tehát ezt az értéket, az ettől való eltéréseket pedig magyarázatra érdemes tényezőnek tekinthetjük. A *Pálfi* és *Győrfi* családnevek körülbelül ezt az arányt képviselik. A *Bánfi* esetében magasabb az arányszám, melyet Hódmezővásárhely egyedileg kimagasló adatai eredményeznek; nélküle csupán

¹ A családnév *-s* változatainak összegzésével (a *Bekefi* és *Bekfi* 27 adata nélkül).

30,51%-os értéket kapnánk. Mindenképp magyarázatot igényel a *Békefi* magas, 45,91%-os adata, melynek háttérében az elsősorban urbánus jelenségként ismert hivatalos családnév-változtatások folyamatát sejthetjük. Mind a négy név népszerű volt a névmagyarosítók körében, de csak az utóbbi volt közülük az, amely a természetes keletkezésű történeti – az átlagos néveloszlást leginkább meghatározó – névanyagban igen csekély előzményekkel bírt. A *Békefi* nevek mai névföldrajzát így messze a legerősebben befolyásolhatták a névváltoztatások – felülreprezentált módon (nagy)városi – esetei, míg a másik három esetében a történeti névállomány bizonyulhatott meghatározónak.

	<i>Pálfi</i>		<i>Győrfi</i>		<i>Bánfi</i>		<i>Békefi</i> ²		Összes <i>-fi</i> végű	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Mo. összes	7403	100,00	6346	100,00	2373	100,00	1124	100,00	32 957	100,00
Mjv.-okban	2801	37,84	2220	34,98	1035	43,62	516	45,91	nincs adat	

6. táblázat: A négy leggyakoribb *-fi* képzős családnév képviselője Magyarországon, illetve a megyei jogú városokban (a 2009. jan. 1-jei állapot szerint, írásváltozataikkal együtt számítva)

Külön figyelmet érdemelhetnek a fővárosi adatok. A teljes névtípus képviselői aránya Budapest lakosságának körében ugyan nem a legmagasabbak közül való, de szembe-tűnő mértékben meghaladja az országos átlagot (0,41% vs. 0,32%; l. az 5. táblázatban), pedig a fővárosra rendszerint az átlagos néveloszlás a jellemző. Mindebben a névmagyarosítások módosító szerepét is feltételezhetjük, mely számos különböző, de alacsony megterheltségű névegyed formájában szintén jelen van mai családnévanyagunkban. (Igaz, valamennyire ellentmondásosnak tűnik, hogy a négy leggyakoribb *-fi* végű családnév esetében a főváros csupán az átlagos érték körüli arányszámokat képvisel.) Abban, hogy a névtípus összessége Budapesten bár határozottan, de nem több nagyságrenddel magasabb előfordulási arányokat képvisel, a már tárgyalt névtörténeti tényezőkkel tűnik magyarázhatónak. Azaz: a névtípus számottevő történeti gyökereivel, illetve névanyagával (mely nagy arányt képviselhet a mai családnévállományon belül is); a névmagyarosítások során megmutatkozó divatjának visszaszorulásával (mely e családnevek szaporodását mérsékelte); valamint azzal, hogy a névmagyarosítások meghatározó közönségét alkotó zsidóság körében nem tartozott a kedvelt típusok közé (ez utóbbi a városi arányokat is növelhette volna). A mai magyar családnévfeldrajz jelenségeinek elemzésekor mindenesetre hasonló következtetésekre juthatunk más esetekben is (vö. FARKAS 2010).

Egy részletesebb elemzésben a névtípusnak a megyei jogú városokra vonatkozó összesített adatait és a névváltoztatások neologizmusainak összesített névföldrajzi adatait is jól hasznosíthatnánk, ezek azonban sajnos nem állnak jelenleg a rendelkezésünkre.

6. A nem létező *-fi* végű családnevekről

6.1. A mátt megelőző évszázadokból adathozható *-fi* végű nevek egy része **kihalt**, illetve eltűnt, más részük pedig csupán egy-két mai névviselője révén állhat közel ehhez.

² L. mint az 1. jegyzet esetében.

Mai – legalábbis magyarországi – családnévállományunkban nem találjuk nyomát a történeti névanyagból kimutatható egyes neveknek: *Barlafi*, *Gilétfi*, *Jankafi*, *Kósafi*, *Tordafi*, *Zsigmondfi* stb. (CsnSz.). Igaz, ezek egy része feltehetőleg nem is vált öröklődővé, azaz ténylegesen családnévvé még a történeti századokban.

Az egykor családnév-változtatással felvett neologizmusok egy része ugyancsak kihullott névrendszerünkől, mint az *Ágfi*, *Aranyfi*, *Böngérfi*, *Édenfi*, *Keletfi*, *Kellemfi*, *Romfy*, *Sétafi* stb. nevek. Az 1848/49-ben, e névtípus legvirulensebb időszakában választott családneveknek legalább fele nem létezik például napjainkban, amiben e névváltoztatások későbbi semmissé nyilvánítása, illetve e nevek igen egyedi és feltűnően mesterséges volta egyaránt szerepet játszhatott. Valamely névegyed eltűnése akár sajátos altípusának törlődésével is járhat: az *Eszterfi* (dualizmus kori zsidó névváltoztatás a KARÁDY-féle adatbázisból) hiányában például nem találunk női keresztnév + *-fi* típusú nevet mai családnév-anyagunkban (ahogy a történetiben sem, ha szinkron névkompetenciánk átértelmezésével nem számítjuk ide a férfinévből származtatható *Lenkefi*-t).

6.2. A *-fi* végződésű álnevek, művésznevek helyettesítő névként funkcionálnak, a családnév helyébe így legfeljebb nem hivatalosan, illetve csupán **látszólagosan** léphetnek: nem öröklődnek, azaz nem lehetnek hagyományos értelemben családnévvé. (Bár kivételek itt is akadnak, mint *Petőfi* névhasználatának esetében: neve öccsére, szüleire és fiára is átragadt, bár hivatalos névváltoztatásra egyikük esetében sem került sor; minderről l. KERÉNYI 2000.) Ez a névtípus a névváltoztatások révén felvett nevek közeli rokonságába tartozik, a két mesterséges névanyag közt sok a hasonlóság. Az írói álnévhasználat történetéből *Békefi*, *Keményfi*, *Pusztaffy*, *Székelyfi*, *Zalánfi* stb. neveket ugyanúgy idézhetünk (GULYÁS 1978²), mint a névmagyarosítások köréből. Az más kérdés, hogy a névvisező ezeket később akár hivatalosan is nevéül választhatta – azaz kivételesen, de a megfelelő hivatalos aktus révén bekerülhettek a magyar családnévanyagba.

Itt említjük meg azt is, hogy a mai művelt köztudatban ilyen típusú, sőt történeti családnévként ismert nevek egy része valójában **nem létezett**. Későbbi, történetírói névadás eredményei így többek közt az Arany „Toldi”-jából jól ismert *Laczfi* ~ *Lackfi* vagy az újabb történeti irodalomban, például ENGEL által kreált *Mikcsfi* név (l. FEHÉRTÓI 1998: 458–62, az ENGEL-féle archontológia vonatkozó részeit is részletesen idézve).

6.3. Végezetül az irodalom **fiktív** karaktereinek névadásáról érdemes szót ejtenünk. A Szigligetitől ismert *Liliomfi* és *Szellemfi* (a korabeli színészi névhasználat irodalmi képviselői), az Aranyánál szereplő *Hamarfy*, a Jókainál előforduló *Áronffy*, *Csendesfy*, *Krényffy* vagy *Pusztafi* (utóbbi, találó névadással, Petőfi alteregója a „Politikai divatok”-ban) ugyanazon névzítés tükrözői, melyek saját koruk családnév-változtatásait is irányították. A korabeli romantikus irodalom írói névadása – mely gyakran beszélő nevekként alkalmazta ezeket – maga is hatást gyakorolhatott a névmagyarosítások névválasztásaira. Olykor pedig az aktuális névváltoztatási mozgalom hatott az írói névadásra. A dualizmus kori élclapok például csoportjelző, illetve beszélő névként, a karikatúrisztikus hatás érdekében használtak ilyen típusú neveket: *Árpádfy*, *Hangyafi*, *Kupeczfy*, *Korányfi* (asszimiláns zsidó karakterek; TAMÁS 2010).

7. Összefoglalásképpen. – Tanulmányomban egy névszerkezeti szempontból meghatározott, a szakirodalomban viszonylag kis figyelmet kapott magyar családnévtípus

máig tartó névtörténetét és többfelé ágazó problematikáját szándékoztam bemutatni. A *-fi* elemet (képzővé vált egykori utótagot) tartalmazó családneveknek a történeti magyar családnévanyagban, a családnév-változtatással felvett nevek között és a mai magyar családnevek körében meglévő előfordulásaival, e névállományok sajátjaival, névtörténeti és névrendszertani kérdéseivel, nyelvi és nyelven kívüli háttérrelés a névtípus kérdéskörén esetenként túlmutató összefüggéseivel foglalkoztam. A vonatkozó vizsgálatokban a nagyméretű, reprezentatív értékű, statisztikailag feldolgozható névállományok elemzése – melyek egy része az utóbbi időkben vált hozzáférhetővé – és az egyes adatok, típusok, jelenségek részletekbe menő értékelése egyaránt fontos szerepet kaphat. A magyar családnévanyag különböző eredetű részlegeinek elkülönült és együttes, illetve összevető vizsgálata pedig további, újabb kutatási feladatokra irányíthatja figyelmünket.

Hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1948–49/2003. A családnév-változtatás kérdései. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból*. Budapest. 2: 364–81.
- BENKŐ LORÁND 1949/2003. A régi magyar személynévadás. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból*. Budapest. 2: 388–422.
- BÍRÓ FERENC 1999. Helyneveink töv változatai a régi magyar családnevekben. *Magyar Nyelvjárások* 36: 47–58.
- BÍRÓ FERENC 2010. Régi magyar családnevek névvégmutató szótára XIV–XVII. század. *Névtani Értesítő* 32: 197–200.
- CSEERNICKÓ ISTVÁN 1997. „Imja otcsesztvo” (Az apai név használatáról a kárpátaljai magyarok körében). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)*. MNyTK. 209. Budapest–Miskolc. 162–7.
- C[S]ÉPLŐ P[ÉTER] 1872. Magyar Onomasticon. I. Vezetéknevek okmányainkban. *Századok* 6: 269–73.
- DEME LÁSZLÓ 1958. Egyes helységnév-típusaink *-i* képzős melléknévi származékairól. *Magyar Nyelv* 54: 125–36.
- DOBROWOLSKA, ANNA 2002. *Lengyel eredetű családnevek a magyar névadásban*. Szakdolgozat, ELTE BTK, Budapest.
- ENGEL PÁL 2003. Középkori magyar genealógia. In: *Arcanum DVD Könyvtár IV. Családtörténet, heraldika, honismeret*. Budapest.
- ERDÉSZ TIBORNÉ 2009. *A személyiadat- és lakcímnnyilvántartás, okmánykiadás összesített adatai 2009. január 1-jén. Népszégnnyilvántartási Füzetek*. Budapest, 2009. http://www.nyilvantarto.hu/kekhh/kozoz/index.php?k=statisztikai_adatok_kiadvanyok_nepessegfuz_hu_2009. [utoljára megtekintve: 2010. 07. 08.]
- FARKAS TAMÁS 2002. Nyelvművelés és családnév-változtatás. In: BALÁZS GÉZA – A. JÁSZÓ ANNA – KOLTÓI ÁDÁM szerk., *Éltető anyanyelvünk*. Budapest. 159–63.
- FARKAS TAMÁS 2003. A magyar családnévanyag két nagy típusáról. *Magyar Nyelv* 99: 144–63.
- FARKAS TAMÁS 2009a. Családnévrendszer, névhasználat, névváltozás nyelvi-kulturális kontaktushelyzetben. *Névtani Értesítő* 31: 27–46.

- FARKAS TAMÁS 2009b. Jewish Surname Changes in Hungary (19th-20th century). In: WOLFGANG AHRENS – SHEILA EMBLETON – ANDRÉ LAPIERRE eds., *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact*. Toronto. 375–84. <http://pi.library.yorku.ca/dspace/handle/10315/3968>.
- FARKAS TAMÁS 2010. Családnév-változtatás és nyelvföldrajz. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig*. MNyTK. 234. Budapest–Szombathely. 67–80.
- FARKAS TAMÁS megj. e. Az „ipszilonos” családnevekről. Egy helyesírási jelenség változásai időben és a nyelvi-kulturális térben. Előadás a „Kultúra és nyelv, kulturális nyelvészet” konferencián. Megjelenés előtt.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1998. A *-fi*, *-fia* utótagú magyar családnevek kialakulása. *Magyar Nyelvőr* 122: 458–67.
- N. FODOR JÁNOS 2008. *Északkelet-Magyarország személyneveinek komplex nyelvi elemzése (1401–1526)*. I. PhD értekezés. ELTE BTK, Budapest.
- FORGÁCS KRISZTINA 1990. *Zsidó névmagyarosítás*. Bölcsészdoktori értekezés, ELTE BTK, Budapest.
- GULYÁS PÁL 1978². *Magyar írói álnév lexikon*. 2. kiadás. Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 1994. *A középmagyar kor személynévtörténete (1526–1772)*. 1–2. és Adattár. Akadémiai doktori értekezés, Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Budapest.
- HORGER ANTAL 1928. Orosháza : orosházi. *Magyar Nyelv* 24: 10–5.
- Jókai Mór 1856/2001. A régi jó táblabírák. In: *Jókai Mór összes művei. CD-ROM*. Budapest.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2005. Névmagyarosítás és nemzeti romantika. *Magyar Nyelv* 101: 196–202.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2007. A magyarosított családnevek morfológiájának és szemantikájának konnotációs megközelítéséhez. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Debrecen–Budapest. 165–73.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2009. Múltidézés és családnév-változtatás. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban*. Budapest. 95–101.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1970. *A „falu” a magyar helynevekben. XIII–XIX. század*. Budapest.
- KERÉNYI FERENC 2000. Petőfi Sándor művészi névhasználatáról. *Magyar Nyelv* 96: 74–80.
- KNIEZSA ISTVÁN 1965/2003. A magyar és a szlovák családnevek rendszere. In: Uő: *Helynév- és családnév-vizsgálatok*. Budapest. 255–349.
- KOHLHEIM, ROSA – KOHLHEIM, VOLKER 2005. *Duden Familiennamen. Herkunft und Bedeutung*. Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich.
- KOZMA ISTVÁN 2009. Közeledés, vagy az elkülönülés reprodukálása másként? Zsidó és keresztény névválasztás a századfordulón. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban*. Budapest. 153–71.
- KOZMA ISTVÁN – FARKAS TAMÁS 2009. Dokumentumok a magyarországi családnév-változtatások állami szabályozásának történetéből (1787–2002). In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban*. Budapest. 353–96.
- MURÁDIN LÁSZLÓ 2005. *Erdélyi magyar családnevek*. Nagyvárad.
- NAGY GYULA 1872. Magyar Onomasticon. III. (A nevek osztályozása). *Századok* 6: 488–91.
- NÉMETH RENÁTA 2003. A nick a társkereső klubokban. *Névtani Értesítő* 25: 195–205.
- ÖRDÖG FERENC 1973. *Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén*. Budapest.
- ÖRDÖG FERENC 2010. Névföldrajz, onomatodialektológia, névdialektológia. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig*. MNyTK. 234. Budapest–Szombathely. 127–33.
- SLÍZ MARIANN 2008a. Melyiket a négy közül? A családnevek kialakulásának kérdése kognitív szemantikai keretben. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság*. Budapest. 468–74.

- SLÍZ MARIANN 2008b. Az oklevélírási gyakorlat hatása a családnevek kialakulására a XIV. században. *Magyar Nyelv* 104: 186–96.
- SZEGFŰ MÁRIA 1992. A névszóképzés. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. II/1. Budapest. 268–320.
- [SZENTIVÁNYI ZOLTÁN] 1895. *Századunk névváltoztatásai. Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800–1893*. Budapest.
- SZEREMLEI SAMU 1900–1913. *Hód-Mező-Vásárhely története*. 1–5. Hódmezővásárhely.
- TAMÁS ÁGNES 2010. Élclapok szereplőinek nevei a 19. század második felében. *Névtani Értesítő* 32: 79–92.
- TELKES SIMON 1897. Névmagyarosítás. In: *A Pallas Nagy Lexikona*. 13. kötet. Budapest. 144–6.
- TELKES SIMON 1898². *Hogy magyarosítsuk a vezetékneveket?* Budapest.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástipológiája*. Debrecen.
- VERBÉNYI ERNŐ é. n.² *A névmagyarosítás kézikönyve*. Budapest.
- VÖRÖS FERENC 2004. *Családnév kutatások Szlovákiában*. Pozsony.
- VÖRÖS FERENC 2006. Gondolatok a magyar és a szlovák családnevek összevetéséhez. *Névtani Értesítő* 28: 45–54.
- VÖRÖS FERENC 2010. *Családnevek térképlapjainak nyelvföldrajzi vallomása*. MNyTK. 235. Budapest.
- WERTNER MÓR 1906. A Hermann nb. Laczkfi-család történetéhez. *Turul* 24: 83–6.
- ZELLIGER ERZSÉBET 1991. A szóösszetétel. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. I. Budapest. 523–52.
- ZMFN. = PAPP LÁSZLÓ – VÉGH JÓZSEF szerk. 1964. *Zala megye földrajzi nevei*. Zalaegerszeg.

FARKAS TAMÁS

TAMÁS FARKAS, **The types and history of Hungarian surnames ending in *-fi* ('son of')**

This paper presents the types, the history and some related problems of surnames including the element *-fi* ('son of'), originally a posterior constituent of compounds, which developed into a derivative suffix producing surnames in Hungarian. This surname type has not been discussed frequently in the literature, so its comprehensive survey, which reconsiders earlier remarks as well, is justifiable. The author examines the role of the relevant family names among the Hungarian historical surnames that have evolved naturally; among the artificial surnames formed in the 19th–20th centuries in the process of official name changes; and among contemporary surnames. Characteristics and relations of these different layers of the Hungarian surname stock are explored by analysing statistics based on some large corpora of representative value. The author also searches for explanations behind the observed differences. The paper examines the origins, the development and the possible changes of this name type, identifying many influential background features in language, name and cultural history. The author presents the occurrence and the frequency of the name type and its important representatives, taking name geographical, temporal and social factors into consideration. Relations to other name types as well as to surnames seemingly ending in *-fi* are also treated. By elaborating a comprehensive approach to this type of surname structure, the author wishes to point out the importance and efficiency of the separate and joint examinations of the different layers of the surname stock.